

NEKI ASPEKTI MEDIJSKOG IZVJEŠTAVANJA O MARGINALIZOVANOJ GRUPI

PREGLEDNI NAUČNI RAD

UDK 316.344.7:32.019.5

DOI 10.7251/DEFSR5122027V

COBISS.RS-ID 136160001

Prof.dr Borka Vukajlović¹

Doc.dr Dragan Vukajlović²

Prof.dr Ljubomir Zuber³

Prof.dr Gordana Budimir-Ninković⁴

Apstrakt: Brojne su definicije marginalizacije, diskriminacije i sličnih pojava koje u suštini ukazuju na proces/e isključivanja osoba, pa čak i grupa, koje su obuhvaćene definicijama. Zjedničko im je da je njihov marginalizovani položaj uzrokovan različitim faktorima, na koje ne mogu ili veoma malo mogu da utiču. Istovremeno su brojni primjeri i dokazi o veoma snažnoj ulozi svih oblika medijskih izvještavanja, koji mogu da utiču na oblik i intenzitet marginalizacije. Cilj ovoga rada je da ukažemo na oba procesa, kreiranje negativne, ali i pozitivne reakcije kod „medijskih konzumenata“ prema osobama koje su u fokusu. Način na koji opisujemo neku osobu, grupu, pojavu, ukazuje na odnos prema toj osobi, grupi ili pojavi, te je na taj način i snažna determinanta stava prema istoj.

Ključne riječi: stavovi, marginalizacija, mediji...

¹ NUBL Banja Luka

² JU CSR Banja Luka

³ NUBL Banja Luka

⁴ Alfa BH Univerzitet, Beograd

TEORIJSKI OKVIR

Marginalizacija

Radi čega različit položaj pojedinaca u društvu, njegova pripadnost određenim slojevima, grupama i podgrupama "proizvodi" marginalizaciju?

Naše viđenje odgovora usmjeravamo na početak akcije, vezane za osobu » koja je obilježena neukidivim predrasudama, preduvjerenjima i predmnijenjima koje strukturiraju njezin horizont razumijevanja«. ⁵

Važnost pred-mnijenja jest u najmanju ruku jednaka važnosti tradicije, jer su te predrasude, pred-mnijenja, *conditio sine qua non* dijaloga s tradicijom, ali stoga »razumijevanje" svoju pravu mogućnost postiže tek kad pred-mnijenja kojima ono započinje, nisu proizvoljna, (Majić, 2008:758).

U osnovi riječ je o stavovima, kao prezentima ponašanja, o čemu se govori u različitim naukama, prvenstveno u socijalnoj psihologiji, sociologiji, antropologiji, defektologiji, kao i drugim društvenim naukama.

Jedan od razloga za tako mnogostruku upotrebu pojma, jeste njegova složenost, jer se tim pojmom može ukazivati na različite aspekte ponašanja ljudi u socijalnoj sredini (Krnet, 1998, prema: Vukajlović, 2003:13).

Organizovani su oko nekog središnjeg koncepta, čine vrijednosni sistem tog pojedinca, koji čini vlastitu organizaciju stavova.

Različiti su aspekti tog široko upotrebljavanog pojma, ali su razlike i dalje evidentne. I pored očiglednih razlika većina autora se najčešće slažu:

- Stav je stečen, tj. formiran je u socijalnoj interakciji;
- Ima dispozicioni karakter, tj. predstavlja spremnost da se reaguje na određeni način u socijalnoj situaciji;
- Ima vrijednosnu dimenziju, tj. odražava afektivan odnos između pojedinca i pojave, koja se može iskazati na kontinuumu prihvatanja i neprihvatanja;

⁵ Prostor Gadamerova promišljanja, a tako i njegove hermeneutike, otvara pitanje »kako je moguće razumijevanje«? Majić, I. (2008). Gadamerova hermeneutika – od "filozofije slušanja" prema književno – teorijskoj praksi. Filozofska istraživanja III god. 28 (3),749–760.

- Povezan je sa ponašanjem, tj. neposredno ili posredno utiče na akcije pojedinca, usmjerene prema pojavi (Krnet, 1998, prema: Vukajlović, 2004: 15).

Priroda i obim veze između stavova i sistema vrijednosti imaju važne implikacije, ne samo na količinu presije koju je potrebno mobilisati da se oni promijene, nego i za tip sile koja će proizvesti promjenu...” (Katz i Stotland, 1959, prema: Vukajlović, B., 2004:15)⁶. U početku je pojačana afektivna (emocionalna) komponenta stava, posebno ako je povezana sa vrijednosnim sistemom, što prethodi ponašanju.

Postoje mnoga istraživanja o uslovima i načinu mijenjanja stavova. Uopšteno, stavovi se veoma teško mijenjaju. Tu pojavu Zvonarević (1989, prema Vukajlović, 2004:17) naziva petrificiranjem stavova. Navodi da je petrificiranje stavova pojava u kojoj se “stavovi koji su već jednom usvojeni nekako ukrućuju, okamenjuju i postaju otporni na sve pokušaje modifikacije i promjene”.

Iako se teško mijenjaju, to ne znači da su nepromjenjivi. *Mogu se promijeniti pod uticajem istih činilaca koji su uzrokovali njihovo nastajanje.*

Nejednakosti unutar jednog društva, uglavnom proizilaze u odnosu na rasu, pol, etničku ili nacionalnu pripadnost, godine starosti, invaliditet, polnu usmjerenost, u suštini u odnosu na neku “različitost”, nedovoljno poznat “objekat” i sl., što kod pojedinaca najčešće izaziva osjećaj straha,

⁶ Krech i Cruchfield navode nekoliko činilaca koji uzrokuju oblikovanje stavova:

a. Promjene u pripadnosti grupi

Grupa pomaže osobi koja joj pripada da odredi svoje stavove. Promjenom grupe mijenjaju se i stavovi.

b. Situacijska promjena

Stavovi se često mijenjaju i zbog promjene situacije neke osobe.

c. Nametnute promjene u ponašanju

Pod utvrđenim uslovima čovjek mijenja negativan stav prema nekom objektu.

d. Dodir s objektom

Stav prema ljudima povoljniji je ako postoji više informacija i kontakata. Osoba s predrasudama na novi i drugačiji način opaža predmet svojih predrasuda i tada dolazi do promjena u stavovima.

e. Promjene na objektu

Putem nametnutih promjena u ponašanju može se promijeniti i sam objekat stava. Ako to opazi nosilac stava, izazivaju se promjene u njegovom stavu.

f. Uloga obavještanja

Važan izvor promjene stavova su i informacije o pojavama prema kojima postoji određeni stav (Krech & Cruchfield, 1976, navedeno prema: Vukajlović, 2004: 17).

odbojnosti, “ne daj Bože”, u blažem slučaju, “ne tiče me se”.

Najčešće se kao sinonimi za marginalizaciju upotrebljavaju termini siromaštvo i/ili isključenost, s tim da se ipak češće koristi pojam siromaštvo, koje u suštini i jeste »polazište prema marginalizaciji«. Danski sociolog Peter Abrahamson (1995, prema Šućur, 2004:3) smatra da je isključenost samo drugi izraz za siromaštvo (“staro vino u novim bocama”).

Razlog za takav stav nalazi u činjenici da u ovom vremenu uglavnom nosioci vlasti u razvijenim zemljama nerado koriste pojam siromaštva, jer je siromaštvo pokazatelj neuspješnosti njihove vlasti. Ujedno, koristeći termin socijalna isključenost, manje je optužujući nego pojam siromaštva, pa predstavlja jednu vrstu eufemizma za siromaštvo.

“Moglo bi se kazati da pristup socijalne isključenosti nije donio puno novoga u odnosu na pristup siromaštva. Njegov je značaj više u tome što je u znatno većoj mjeri nego pristup siromaštva stavio naglasak na neke aspekte socijalnih nejednakosti (npr. višedimenzionalnost, socijalna participacija, nematerijalni aspekti životnog standarda i sl.)” (Šućur, 2004:4).

Iako se vremenom mijenjala slika siromaštva, a staro je gotovo koliko i čovječanstvo, moguće je uočiti nekoliko evolucija u percepciji siromašnih i odnosa prema njima.

Slaganja su da su nezaposlenost i nizak nivo obrazovanja uglavnom glavni uzroci siromaštva. Stoga, kako danas biti zaposlen nije i sigurnost protiv egzistencijalnih teškoća, siromaštvo može da pogodi i zaposlene, ali koji imaju niske zarade⁷.

Odnos društva prema siromaštvu kroz istoriju se razlikuje, ali se istovremeno uočava i njihov negativan stav.

Smatralo se da pojedine socijalne grupe (npr. invalidi), nisu krive za svoj težak položaj, dok s druge strane se ukazuje na i tzv. *svojevoljno* siromašne, koji su siromaštvo odabrali kao stil života. Riječ je o beskućnicima, alkoholičarima i slično, iako je ovakve tvrdnje potrebno uzeti sa velikom rezervom (prethodno utvrditi razloge za takvo stanje).

⁷ Uglavnom u analizama Svjetske banke, navodi se oko 18% siromašnih u BiH, s tim da se ukazuje na mogućnost porasta i 20% radi ostajanja bez prihoda mnogih domaćinstava radi pandemije COVID 19.

Najčešće se navodi osnovna podjela na tzv. apsolutno i relativno siromaštvo⁸. Zajedničko je ipak da su i jedni i drugi na marginama društva, marginalizovani.

Na globalnom nivou govorimo o marginalizovanim društvima, neke zajednice mogu biti marginalizovane iz dominantnog društvenog poretka, etničke grupe u pojedinim društvenim procesima, dok porodice ili pojedinci mogu biti marginalizovani i u okviru užeg prostora, lokaliteta.

Postoje primjeri da je "status" marginalizovanosti promjenjiv do određene mjere. Tako npr. pojedinci ili grupe u jednom trenutku mogu da uživaju visok socijalni status, ali kako se dešavaju promjene u društvu, oni gube svoj status i postaju marginalizovani (Kagan, C. et al., 2002:3).

Može se ipak reći da većina sociologa i ekonomista ne poistovjećuje siromaštvo i isključenost, već siromaštvo definišu kao jedan od oblika socijalne isključenosti⁹.

Slaganja su ipak da, *osobe koje su marginalizovane imaju relativno malu kontrolu nad svojim životom i resursima koji su im na raspolaganju*.

Tradicionalno govorimo o marginalizaciji tzv. manjinskih grupa¹⁰, što u suštini ukazuje na *čin/činjenje*, isključivanje, „stavljanje po strani“, nedovoljno ili pak neadekvatno prihvatanje, odbacivanje, odvajanje dijela od cjeline.

Etimološki, *čin/činjenje* označava radnju, akciju i ponašanje u čemu učestvuju najmanje dva aktera, onaj ko čini čin/činjenje i onaj prema kome je čin/činjenje usmjereno. Sami za sebe nemaju značaj i ulogu, ukoliko ne stupe u neki od oblika komunikacije, koju (teoretski) mogu jednakopravno da usmjeravaju i njome upravljaju. U praksi to ipak nije tako.

Biti *marginalizovan/a/ni*, samo po sebi upravo ukazuje na nemogućnost ili otežan pristup mehanizma za smanjenje ili eliminisanje („činjenja“) marginalizacije.

⁸ Indikatori apsolutnog siromaštva su ekonomsko stanje, određeni nivo (ne)ostvarenog dohotka, uslovi stanovanja i sl., dok se pod relativnim siromaštvom podrazumijeva osiguranje prihvatljivog standarda u odnosu na vrijeme i prostor („famozna“ potrošačka korpa).

⁹ Obuhvatnost koncepta isključenosti povezana je s problemima njegova definisanja. Za sada se ne može govoriti o usuglašenoj definiciji socijalne isključenosti.

¹⁰ Česta je upotreba i naziva „manjinska grupa“, što dovodi u pitanje da li u siromašnom društvu je marginalizovan onaj ko je bogat?

Dakle, “put” prema de/marginalizaciji moguće je posmatrati na lni-ji: stav ↔ predrasuda ↔ stereotipi ↔ diskriminacija i/ili segregacija ↔ marginalizacija.

MEDIJSKO IZVJEŠTAVANJE I MEDIJSKA KOMUNIKACIJA

Imanentna je ljudskoj prirodi i prisutna je od početka života¹¹, komunikacija se razvija, prilagođava i mijenja u skladu sa biopsihosocijalnim uticajima.

U našem slučaju komunikaciju posmatramo kao proces kojim su obilježena društvena događanja, što je čini jednom od osnovnih pretpostavki djelovanja u društvu.

Slično je označava i Tubbs, koji ukazuje na zajedničko djelovanje, odnosno su-djelovanje, što podrazumijeva dijalog (Tubbs, 2012).

U pojedinom društvu, masovna komunikacija se percipira kao svojevrsan socijalni podsistem, koji objedinjuje sve one koje učestvuju u masovnoj komunikaciji, (Kagan, et al. 2002: 36).

Različiti mediji (svi oni pisani, fizički, elektronski, mehanički itd.) su sredstvo kojim se ostvaruje komunikacija, oni su posrednici između nosioca vlasti i građana. Osnova uloga im je da informišu javnost o aktuelnim i bitnim temama za to društvo, a u cilju formiranja javnog mnjenja građana (moguće je, na žalost, govoriti i o sve češćem manipulisanju sa građanima).

Funkcija medija zavisi od društvenog, odnosno, političkog sistema u kojemu djeluju. Potvrđuje se to još od tzv. „autoritarne teorije o tisku”, izvedene iz državne filozofije apsolutizma, gdje je “istina” dozvoljena samo “mudracima”, koji imaju i vodeće funkcije u društvu.

Javljaju se teorije i razvijaju normativne predodžbe o tome kako masovni mediji funkcionišu u različitim društvima (Frederick et al., 2006: 38). McQuail ove teze dopunjava dvjema teorijama zasnovanim na

¹¹ Novorođenče radije sluša govor nego druge zvukove, te radije posmatra lice u odnosu na druge vidne podražaje. Djeca su od rođenja posebno usmjerena na druge ljude, uživaju u interakciji s njima, njihovom dodiru, mirisu, licu i glasu. Neurobiološka usmjerenost socijalnom svijetu je temelj i osnova razvoja komunikacije i socijalnog učenja. Pogledati više u: Ljubešić, M., Cepanec, M. (2012). Rana komunikacija: u čemu je tajna?, Logopedija, 3 (1), 35-45.

aktuelnom društvenom poretku i razvoju novih medija (McQuail, 1983).

Nas zanima pitanje medijskog pristupa etici, odnosno pristupa vlasnika medija etičkim standardima i njihovom poštovanju i primjeni u medijima.

Neka istraživanja pokazuju kako se koncept odgovornosti u novinarstvu u BiH uglavnom interpretira u kontekstu po/u/vezanosti vlasnika medija i elita, te kako je krajni cilj/ishod vlasnika medija profit, koji se ostvaruje u formi finansijske dobiti i/ili (političke i društvene) moći i uticaja (Turčilo i Buljubašić, 2020: 33).

“Istraživanje iz 2011. godine pokazalo je kako većina vlasnika medija, stavljajući u prvi plan profit, zanemaruje društvenu ulogu i odgovornost. U bespoštudnoj borbi za privlačenje i zadržavanje pažnje publike i interesa oglašivača najprije stradaju etički standardi, a društvena uloga medija stavlja se u podređeni položaj u odnosu na njihovu biznis ulogu” (Turčilo i Vukojević, navedeno prema: Turčilo i Buljubašić, 2020:33).

Mogu mediji podstaći i uticati na određeno ponašanje, doprinijeti razvoju društva u cjelini, podsticati toleranciju, smanjivati razliku između društvenih slojeva, podsticati maštu i kreativnost, ali jednako snažno mogu uticati na razvoj negativnih oblika ponašanja (pogotovo kod djece), kao što su pretjeran konzumerizam, opsjednutost zabavom, jezičku nekulturu, pornografiju, diskriminaciju na osnovu pola (ali drugog osnova, kao npr.odnos prema migrantima,)¹², pasivizaciju, nasilje, ali i jedno i drugo ponašanje zavise od njihove uloge u društvu, odnosno ciljeva aktuelne vlasti.

Ipak, najvažnije pozitivne strane medija su *informisanje, obrazovanje i zabava*.

Govoreći o uticanju medija, Tanta izdvaja “*manipulaciju* kao metodu kontrole ponašanja, radi sledećih činjenica:

a) Manipulacija je «bezbolno uvjeravanje» kojeg ni pojedinci ni javnost u cjelini nisu svjesni, jer ne osjećaju prinudu.

b) Manipulacija se zasniva na naučnom poznavanju čovjeka

¹² Pojedini mediji su stalnim ponavljanjem riječi migrant, koja se uglavnom spominje u izrazito negativnom ili viktimizacijskom kontekstu, dodatno ponizili ljude koji pokušavaju izgraditi sretniji život i od njih svjesno napravili izrazite negativce, kriminalce ili ljude koje isključivo treba žaliti, jer trenutno nemaju ni najosnovnija sredstva za život.

(psihologija, psihijatrija, sociologija, neurologija, neurolingvistika, semantika, sociolingvistika i sl.).

c) Proširene su dimenzije moći (masovni mediji - novine, televizija, radio, internet), savremene komunikacijske tehnologije (mobiteli, internet i intranet).

d) Ovisnost pojedinaca posredno ili grupe, odnosno javnosti kao cjeline direktno od moćnih organizacija i institucija koje imaju monopol na informacije - globalno ili lokalno.

e) Podjela rada i specijalizacija funkcija sprječavaju pojedince da steknu cjelovitu sliku o onome što se događa u društvu, pa su prisiljeni preuzeti informaciju od onih koji je nude.

f) Manipulacija nije institucionalizirani oblik moći i zato onaj ko ima tu moć, ne mora objašnjavati kada, kako, zašto i s kojim ciljem će je upotrijebiti, pa javnost ostaje zaklinuta za stvarnu namjeru koja ostaje tajna” (Tanta, 2007: 21).

“Manipulacija se, dakle, može objasniti kao smišljen, sistematičan i kontrolisan postupak ili skup postupaka pomoću kojih manipulator, koristeći se simboličkim sredstvima, u za njega pogodnim psihosocijalnim uslovima, odašilje u javnost (masu) preko sredstava komunikacije (masovni kanali komunikacije) određene poruke s namjerom da utiče na uvjerenja, stajališta i ponašanje ljudi” (Tanta, 2007:22).

Pojam “javno mnijenje” slikovito je definisao novinar kolumnist Joseph Kraft koji je rekao: «Javno mnijenje je neznani bog kojemu moderni ljudi pale tamjan” (Kraft, navedeno prema: Tanta, 2007:15).

Činjenica da emocije snažno utiču na naš odnos prema “objektu”, “dvosjekli je mač komunikacije” (Tanta, 2007:15)¹³, kojom se mediji veoma uspješno služe. Mogućnost stvarne komunikacije javnosti u stvaranju javnog mnijenja unutar medijskih sistema koji se temelje na masovnoj komunikaciji, teško se uspostavlja.

Priklonjeni masi odbacujemo samoodgovornost i predajemo joj se s osjećajem olakšanja i nemamo potrebu samostalno rasuđivati, jer osjećaj

¹³ Emocije su konstruktivna i moćna sila nagovaranja, odnosno stvaranja odnosa kad su iskrene i pozitivne, ali izazivaju sumnjičavost kad su negativne i neiskrene. Dobra komunikacija s javnošću počinje dobrom konverzacijom, umijećem koje obuhvaća slušanje, reagiranje, zainteresiranost i uzajamno razumijevanje misli; međutim, nije uvijek tako. Pogledati u: (Tanta, 2007:15).

slobode ujedno donosi mogućnost rizika koji je povezan s vlastitim odlukama, nalaže zauzimanje stava i suprotstavljanje različitim tvrdnjama. *Predajemo se gotovim mnijenjima, jer ih je lakše usvojiti i jer se osjećamo komotno* (Gavranović, 2009:133).

Istraživanje medijskih učinaka Njemačkog udruženja za istraživanje (DFG, 1986:1), navodi da ipak još uvijek premalo znamo o vezi između masovnih komunikacija i društva, a i o zakonima učinka medija (Kunszik & Zipfel, 2006:34).

O ISTRAŽIVANJU SA DISKUSIJOM

Uočljiva rastuća prevalencija društvenih medija u svakodnevnom životu, koja uz mogućnost izbora i načina prezentovanja sadržaja, daje i mogućnost uticanja na kreiranje tzv. javnog mnijenja/mišljenja, predmetom je našeg interesovanja.

Upravo na pojmu mnijenja, pojam javno mnijenje stvara stereotipe na osnovi kojih je određen velik dio našeg života. Moguće je izvesti zaključak, da nije mišljenje to koje nas vodi i određuje, nego je to stereotip koji proizlazi iz mnijenja.

Ulogu medija u odnosu na de/marginalizaciju posmatraćemo sa aspekta zainteresovanosti medija za našu ciljnu grupu (siromašni) i načina na koji izvještavaju o njima.

U odnosu na prvi aspekt pokazatelji su zastupljenost u medijskom prostoru, a za drugi aspekt nudimo pokazatelje o načinu izvještavanja, korišćenje adekvatnih termina, selektivnost informacija.

Postavljamo i opštu hipotezu i otvaramo diskusiju, usmjerenu na brojne primjere i dokaze o veoma snažnoj ulozi svih oblika medijskih izvještavanja, koji mogu da utiču na oblik i intenzitet stava o pojedincima, pripadnicima grupa, koje su obuhvaćene pojmom marginalizovani (ekonomsko siromaštvo).

Rukovođeni podacima iz analize medijskih sadržaja posljednjih godina dana¹⁴, a za potrebe ovoga rada navodimo samo neke primjere, koji su, prema našem mišljenju, reprezentanti postavljene hipoteze.

¹⁴ U narednom periodu planirano objavljivanje rezultata pomenutog istraživanja, autori.

Preliminarni podaci pokazuju da je najveći broj medijskih izvještavanja (novinski članci i tv emisije) usmjeren na predstavljanje porodica u kojima je uočljivo siromaštvo radi nedostatka materijalnih sredstava¹⁵.

Predstavljamo prvi primjer:

Nacionalna nagrada za dostojno izveštavanje o siromaštvu i socijalnoj isključenosti¹⁶

Devojčica Kristina (prezime izostavljeno, iako je objavljeno na zvaničnoj internet stranici), svih svojih devet godina života je provela na polu srušenim salašima, bez struje i vode, bez kupatila, TV, kompjutera i igrice i svega onoga što čini lepo detinjstvo.

.....
„Mama mi je rekla da treba dobro da učim da postanem neko pa sam ja to ozbiljno shvatila od početka. Učim uz sveću, koja kad se ugaasi ima čudan miris. Učiteljica kaže „samo nastavi tako“, bićeš „vukovac“.

.....
Vuka je zahvalna na poklonu i nada se da još ima dobrih ljudi koji će pomoći oko sređivanja stana. Kristina jedva čeka da se preseli u nov stan, mada su deca koja su je ranije ponižavala sada prijateljski nastrojena prema njoj.

Još jedna priča:¹⁷

Porodica sa sedmoro djece, uzrasta od 16 godina do male bebe u naručju. Žive u maloj trošnoj kući, kojoj prijete da se sruši krov već od prvog snježnog pokrivača. „Srećni su“, jer su „djeca bogatstvo“. „Ruka spasa“ dovodi, manje – više poznate medijske ličnosti, koje se „uvijek odazivaju“ na takve akcije. Dječak od 12 godina okreće leđa, NE ŽELI da se slika, ali se vidi da mu se tresu ramena zbog plača.

¹⁵ Samo najgledanija: TVBN, Ruka spasa; TV HAJAT, Pruži mi ruku; TV PINK, Krov od ljubavi; RTV (preuzimale i druge TV) S Tamarom u akciji;

¹⁶ 21. maj 2021.13.08 | Izvor: RTV (Nevena Vrtulek), [http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/nagrada-emisija-o-siromastvu-kristinina-nova-kuca-\(audio\)_1241015.html](http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/nagrada-emisija-o-siromastvu-kristinina-nova-kuca-(audio)_1241015.html), posjećeno, 21.5.2021.

¹⁷ Interesantna je činjenica da su poslednjih nekoliko godina u fokusu siromašne porodice, sa više članova porodičnog domaćinstva, gdje je siromaštvo osnovni uzrok socijalne isključenosti. O ostalim potrebama se ne raspravlja. Navedene su samo emisije u stalnim terminima, mada je u dnevnim, posebno informativnim emisijama ova tema najzastupljenija (u odnosu na druge marginalizovane grupe i pojedince).

U svim primjerima (najčešće na TV, ali i drugim medijima) u fokusu su porodice sa maloljetnom djecom, a često je i neko od djece sa teškoćama u razvoju. Postoji “šablon”: trošna kuća ili podstanarski status, uglavnom otac radi “na nadnicu”, porodica uglavnom brojna, “djeca su najveće bogatstvo”, redom dječica izgovaraju svoje želje koje se ne razlikuju od emisije do emisije.

Krov koji ne prokišnjava, soba u kojoj svijetli sijalica umjesto svijeće, frižider koji nije prazan, kupatilo sa toplom vodom, želje su djece 21. vijeka u zemlji koja je na putu ka “Evropskoj uniji” (uglavnom želje izriču ona mlađa djeca).

Pohvale idu na ime onih koji su dali, poklonili, kupili, koristi se svaka prilika “da se ne zaboravi”da su baš oni pomogli. Pohvala za takve pojedince (ima i onih, koji ne žele ni da čuju priču, kod kojih se ljudske vrijednosti mjere sa veličinom skladišta, modelom BMW ispred kuće i sl.- primjer iz akcije Kuća od ljubavi, TV PINK, 6.8.2021.).

Na koji način smo “MI” (mediji i “medijski konzumenti”) doprinijeli smanjenju marginalizacije?

Gdje su Kristina i njenih još sedmoro braće i setara, majka Vuka? Gdje je Kristina, ona djevojčica što je dobila kuću, svoju sobu, koja sada ima i drugih igračaka, osim “malog plavog plišanog medu?”

Kristina djevojčica, kojoj je učiteljica kazala da vjeruje u nju da će biti “vukovac”, najbolja u školi, humanitarnom akcijom napokon dobija prijateljice iz škole i iz svoje okoline?

Dječak “kojemu se tresu ramena zbog plača” je dobio svoju sobu u kojoj svijetli sijalica, umjesto prigušene svijeće, ali ne znamo da li je dobio i “prijatelje”.

Na ovaj način izvještavati, ponovo se u praksi marginalizacija i socijalna isključenost poistovjećuju sa (materijalnim) siromaštvom.

Naravno iz takvih prikaza mogu proizaći i pozitivne posljedice, međutim takve prikaze najčešće prate osjećaji sažaljenja.

Sigurni smo da postoji slaganje da niko od nas ne želi biti u situaciji sažaljenja. Psiholozi emociju sažaljenja ubrajaju u neprijatne emocije, koja sadrži svijest o tome da je sažaljevano biće u bijednom i bezizlaznom položaju, u situaciji sa kojom nije sposobno da se nosi. Mi (koji sažaljeva-mo) smo u daleko povoljnijem položaju, zbog čega nam je možda samo malo neprijatno, a možda nas i grize savjest.

Sažaljenje oduzima ljudsko dostojanstvo sažaljevanom biću, ono dodaje energiju patnji. Sažaljenje je ustvari bježanje od pravog kontakta, jer se stavljate u položaj da više vrijedite i toj osobi ne dajete mogućnost da s njom ostvarite pravi kontakt. Taj kontakt se ostvaraje na temelju društvenih, klasnih podjela, koje nemaju veze s pravim stanjem unutar nas samih.

Veoma bitna komponenta kod izvještavanja o “našoj grupi” je i obaveza novinara da *krajnje obazrivo pokazuju i prikazuju djecu i maloljetnike*, te da u skladu sa Kodeksom za štampu Bosne i Hercegovine i Konvencijom o pravima djeteta, polaze od najboljeg interesa djeteta.

“Kada je riječ o direktnom učešću maloljetnika u audiovizuelnim medijskim uslugama, ono bi uvijek trebalo biti takvo da ne izaziva uznemirenost ili strah, ili narušava njihov fizički, duševni i emocionalni razvoj i dostojanstvo, bez obzira da li je maloljetnik sam, ili je njegov roditelj ili staratelj ili drugo zakonsko odgovorno lice dalo saglasnost. S obzirom na njihov uzrast, naivnost i podložnost uticaju, maloljetnici nikada ne bi trebalo da budu ispitivani o privatnim porodičnim stvarima ili o temama koje mogu da prevazilaze njihovo razumijevanje”, (Council of Europe, 2019: 23).

Razvoj opažanja socijalne okoline predmetom je brojnih istraživanja (među kojima i Mullen, Brown, Smith, 1992), koja pokazuju da se “socijalna kategorizacija” javlja već na uzrastu između treće i četvrte godine života djeteta.

Potreba za pripadnošću vršnjačkoj grupi i odnosi s vršnjacima su veoma bitan faktor u djetetovu razvoju i čine važan razvojni kontekst unutar kojeg djeca stiču velik broj ponašanja, vještina, stavova i iskustava.

Odbacivanje od strane vršnjaka je za dijete veoma težak i frustrirajući socijalni ishod, te su otuda moguće i reakcije odbačenog (marginalizovanog) djeteta i adolescenta na veoma širokom kontinuumu, od apatije do agresije.

ZAKLJUČCI I NEKE PREPORUKE

Zašto “nevidljivost” položaja marginalizovanih grupa?

Osnovni uzroci se mogu podijeliti u 5 grupa:

1. „Tradicionalna, patrijarhalna svijest stanovništva koja (*siromaštvo*, dopuna autora teksta) invaliditet ne želi da „vidi“, pa sve do „sakrivanja“ na primjer, djece sa posebnim potrebama u porodične okvire, podsvjesno smatrajući to „sramotom“. Dio je toga i apatičnost javnosti na sve probleme u BiH društvu.

2. Medijske scene diktiraju političke partije, politike vlada na svim nivoima. U fokusu tih politika nisu ni opšti socijalni problem, a niti položaj i problemi marginalizovanih grupa. U informativnim programima medija, koji logično prate javne politike, tome se ne ostavlja prostora za stvarne socijalne probleme, sem kada su oni „incidentalnog“ karaktera kao što su štrajkovi, blokade saobraćajnica ili povremeni protesti boračke populacije. Međutim i to je vezano za javne politike tj. njihove slabosti.

3. U tom kontekstu poseban problem za medije je obimno praćenje nacionalno obojenih političkih konflikata koji dominiraju političkom scenom i koji nikad ne dodiruju socijalnu situaciju, a kamoli položaj marginalizovanih grupa.

4. Politički pritisci i uticaj na medije intenziviraju se posljednjih godinu dana namećući teme od interesa za političke partije i jačanje njihovih pozicija. To dodatno sputava, ne samo slobodu medija, već i mogućnost medijskih praćenja socijalnih problema i problema marginalizovanih grupa. Dio tog problema su i finansijski pritisci i destabilizacija finansiranja javnih TV i radio servisa.

5. Reformska agenda, u setu neophodnih reformi za završetak procesa tranzicije u BiH, ne posvećuje pažnju reformama u socijalnom sektoru, niti politikama za smanjenje siromaštva i unaprijeđenja položaja marginalizovanih grupa“ (Koalicija marginalizovanih grupa, 2018).

Aktivnim uključivanjem i izvještavanjem o problemima različitih vrsta marginalizacije, preporuke se naročito odnose na javne RTV servise, gdje se putem medija treba osvijestiti javnost o važnosti vaninstitucionalnih servisa podrške za sve građane Bosne i Hercegovine, ne samo pripadnike marginalizovanih grupa.

Polazimo od pretpostavke da postoji razumijevanje razvoja socijalnih odnosa, da postoji saglasnost o osnovnim obilježjima (indikatori) koji ukazuju na različitost između socijalnih grupa, da su opravdani razlozi za postojanje različitih stavova, pa i različitih sistema vrijednosti.

Koje su to informacije (indikatori) koje mediji mogu da “nam” ponude, kako humanitarnim akcijama ne/će dobitjati i “prijatelje/ice?”

Preporuka je da se raspravlja o razlozima koji neku porodicu dovede u stanje siromaštva, da se raspravlja o sistemima podrške, “strategijama” za smanjenje siromaštva, koje su još uvijek “mrtvo slovo na papiru”.

Način na koji opisujemo neku osobu, grupu, pojavu, ukazuje na odnos prema toj osobi, grupi ili pojavi, te je na taj način i snažna determinanta stava prema istoj.

Koliko god nastojali, pa i u ovom tekstu, da o siromaštvu govorimo izvan narativnog konteksta u kojemu, koristeći pridjeve i sintagme “jadni”, “gladni”, “bez krova nad glavom”, “često prljavi” i sl., koristimo afirmativnije iskaze, poput onih “vrijedni”, “ulažu napore”, “optimistični”, “tragaju za najboljim mogućnostima...”, nećemo učiniti gotovo ništa da eliminišemo ili bar umanjimo osjećaj marginalizovanosti.

Biti marginalizovan/a je osjećaj kojega trpi pojedinac (ali i grupa) radi stereotipa zasnovanih na nekim vanjskim, vidljivim, opažajnim pokazateljima, a koji su najčešće vidljiv dokaz neadekvatnog funkcionisanja sistema.

Tanka je linija između sažaljenja, saosjećanja i empatije. Stoga je pred medijima veliki izazov i umijeće kako nebi došli iz situacije želje za podrškom da pređu u proces kojim će dodatano ojačati osjećaj marginalizovanosti, ali i ne pokrenuti proces promjene negativnih stavova prema ovako definisanoj ciljnoj grupi.

Izvještavanje o porodicama (i posebno svakom članu te porodice) “klizav” je put ka marginalizaciji, jer sa stanovišta društvene osjetljivosti i solidarnosti prema marginalizovanim grupama, to stereotipno i senzacionalističko prikazivanje ih prikazuju kao jadnike, gubitnike, nebitne likove, isključene iz društva, zatvorene u unaprijed zadate uloge i slično.

“Pa su tako siromašni, invalidi ili stari prikazani kao jadnici za kojima valja pustiti koju suzu, a ne zapitati se: - zašto u ovom društvu ima toliko siromašnih ili - ko je odgovoran što su stari i bolesni prepušteni

sami sebi ili (isključivo) svojim porodicama ili - zašto se invalidima ne obezbijedi odgovarajući posao, pristup javnim objektima, adekvatno školovanje, itd.” (Dardić i Milojević, 2010:21).

U izvještavanju o marginalizovanim grupama krajnji cilj treba da bude, ako ste društveno odgovorni, uticaj na institucije da poboljšaju javne politike i prakse prema marginalizovanim grupama u svakom društvu¹⁸.

Literatura:

1. Council of Europe (2019). *Regulatorni organi za medije i zaštita maloljetnika*. Podgorica: AP print.
2. Dardić, D., Milojević, M. (2010). *Priručnik za izvještavanje o marginalizovanim grupama*. Banja Luka: Helsinški parlament građana.
3. Gavranović, A. (2009). *Mediji: mitovi i stvarnost*. Zagreb: Sveučilišna knjižara.
4. Kagan C, Burns D, Burton M, Crespo I, Evans R, Knowles K, et al.(2002). Working with People who are marginalized by the social system: challenges for community psychological work *Psicología Comunitaria Europea: Comunidad, Poder, Ética y Valores/European Community Psychology: Community, Power, Ethics and Values:(Papers from the European Community Psychology Congress)*. Barcelona, pp. 400-412.
5. Koalicija marginalizovanih grupa (2018). *Analiza i monitoring stanja i prioriternih problema u oblasti ljudskih prava – marginalizovane grupe u BiH*. Sarajevo.
6. Kunszik, M., Zipfel, A. (2006). *Uvod u znanost o medijima i komunikologiju*. Zagreb: Zaklada Friedrich Ebert.
7. Majić, I. (2008). Gadamerova hermeneutika – od “filozofije slušanja” prema književno – teorijskoj praksi. *Filozofska istraživanja*, 28 (3).
8. Ljubešić, M., Capanec, M. (2012). Rana komunikacija: u čemu je tajna? *Logopedija*, 3 (1), 35-45.

¹⁸ Najmnogoljudnija zemlja na svijetu, Kina, smanjila je siromaštvo, 1981 stopa ekstremnog siromaštva je bila 88%, 2015. 0,7%, uvodeći osnovne mjere: jačanje ekonomije/industrije, očuvanjem ekologije i ulaganjem u obrazovanje, izvor: <https://balkans.aljazeera.net/program/al-jazeera-svijet/2020/12/27/al-jazeera-svijet-kina-pobijedila-siromastvo>

9. Šestak, N., Vlajić, M. (2020). Mladi delinkvent: ispitivanje nekih aspekata medijske konstrukcije identiteta. *CRIMEN*, 11 (1), 68–78.
10. Šućur, Z. (2001). *Siromaštvo: Povjest, teorije i koncepti siromaštva*. Zagreb: Pravni fakultet.
11. Tanta, I. (2007). Oblikovanje mnijenja ili nužnost manipulacije. *MediAnali: međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima*, 1 (2), 13-32.
12. Turčilo, L., Buljubašić, B. (2020). Medijska stvarnost: eseji o savremenom korištenju medija u BiH. Sarajevo: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.
13. Vukajlović, B. (2004). *Inkluzivno obrazovanje*. Banja Luka: IP Grafid.

Zaprimljeno: 14.3.2022.

Prihvaćeno: 6.5.2022.

SOME ASPECTS OF MEDIA REPORTING ON A MARGINALIZED GROUP

Prof. dr Borka Vukajlović

Doc. dr Dragan Vukajlović

Prof. dr Ljubomir Zuber

Prof. dr Gordana Budimir-Ninković

Abstract: There are numerous definitions of marginalization, discrimination, and similar phenomena, which essentially indicate the process (s) of exclusion of certain persons, even groups, addressed by the definitions. What all of them have in common is that their marginalized position is caused by various factors that they have no or very little influence on. At the same time, there are numerous examples and evidence of the very strong role of all forms of media reporting, which can affect the form and intensity of demarginalization. The aim of this paper is to indicate both processes: creating a negative but also a positive reaction of “media consumers” towards people in focus. The way we describe a person, group, phenomenon, indicates the relationship to that person, a group, or phenomenon, and therefore is a strong determinant of the attitude towards it.

Key words: attitudes, marginalization, media